
Stud. ethnol. Croat., vol. 30, str. 169–202, Zagreb, 2018.

Marijeta Rajković Iveta, Dragutin Babić: Poljaci u Hrvatskoj

POLJACI U HRVATSKOJ: OD PRIPADNIKA ‘STARE’ NACIONALNE MANJINE DO SUVREMENIH MIGRANATA

MARIJETA RAJKOVIĆ IVETA

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju

Ivana Lučića 3, HR – 10000 Zagreb, Hrvatska

mrajkovi@ffzg.hr

orcid.org/0000-0002-4988-1828

DOI: 10.17234/SEC.30.8

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 13. 7. 2018.

Prihvaćeno: 18. 10. 2018.

DRAGUTIN BABIĆ

Institut za migracije i narodnosti

Trg Stjepana Radića 3, HR – 10000 Zagreb, Hrvatska

dragutin.babic@imin.hr

orcid.org/0000-0001-8210-4767

Ovaj rad nalazi se u otvorenom pristupu i može se distribuirati u skladu s odredbama licencije CC BY-NC-ND 4.0 HR

Terensko istraživanje provedeno kvalitativnom metodologijom među Poljacima u Zagrebu i potomcima poljskih doseljenika u Slavoniji pokazuje da je riječ o izrazito heterogenoj nacionalnoj manjini zbog razdoblja doseljavanja, tipova i uzroka migracija, obrazovanja itd. S jedne strane, potomci doseljenika koji su u Slavoniju doselili krajem 19. stoljeća danas su asimilirani. Važno im je sjećanje na podrijetlo, dolazak predaka i doprinos društvu prijema što prenose putem komunikacijskog i kulturnog pamćenja. S druge strane, u Zagrebu su tijekom druge polovine 20. stoljeća doseljavale uglavnom visokoobrazovane Poljakinje zbog udaje za hrvatske građane. Osnovale su Poljsku kulturnu udrugu “Mikolaj Kopernik”. U njoj su potaknule školu, izdavaštvo, knjižnicu te organiziraju brojna događanja o tradicijskoj i suvremenoj poljskoj kulturi. Iako su integrirane, u obiteljima i udruzi njeguju oba identiteta te promiču veze između Poljske i Hrvatske.

Ključne riječi: Poljaci, nacionalne manjine, Zagreb, Slavonija, identitet, integracija, suvremene migrantice

UVOD

1.1. Doseljavanje Poljaka na hrvatski etnički prostor

Poljaci su doseljavali na hrvatski etnički prostor u različitim razdobljima, od kraja 19. stoljeća do aktualnog doba. Ove migracije mogu se, s obzirom na uzroke i modalitete migriranja, svesti na dva glavna

vala doseljavanja. Prvi val koji je u svom političkom izričaju segment austrougarskoga plansko-namjenskog programa kolonizacijske politike, preseljavanje stanovništva unutar Austro-Ugarske Monarhije s dugim putovanjima cijelih obitelji (usp. Drljača 1963, 1977, 1985; Janjetović 2005; Kale 2015), ima obilježja lančane migracije (rodbinsko-prijateljsko-zavičajne (usp. Grbić 2006:17)). Temeljni uzroci ovih migracija jesu ekonomski. Doseljavali su i individualni migranti u okviru razmještaja civilnih i vojnih kadrova Monarhije. Etnolog Dušan Drljača (1985) opširno je i detaljno prikazao njihovo doseljavanje u Bosnu i Hercegovinu, Slavoniju i Vojvodinu. Pod pojmom kolonizacije podrazumijeva organizirano naseljavanje na unaprijed pripremljenom prostoru, na kojem se useljenicima osiguralo određene povlastice i olakšice. Nakon okupacije 1878., u Bosnu i Hercegovinu 1892. doselili su Poljaci zemljoradnici. Poljaci su u Vojvodinu (Banat) doseljavali pojedinačno krajem 18. i početkom 19. stoljeća. Doseljavanje Poljaka na prostore Slavonije, Vojvodine i Bosne nastavilo se do raspada Austro-Ugarske Monarhije (1918.). Osim navedenoga, iz zapadne Galicije (današnja Poljska),¹ u istom razdoblju, na prostor hrvatske Posavine reemigrirali su i zemljoradnici iz Bosne i Hercegovine. Osim ekonomskih uzroka, poljski intelektualci, zemljoradnici i radnici u Hrvatsku doseljavaju od 1863. nakon neuspjelog ustanka protiv ruskih vlasti i same politike Monarhije (usp. Agićić 2003b; Drljača 1977). Značajnije naseljavanje Poljaka bilo je u dva slavonska sela – Staro Petrovo Selo i Kanižu, u kojima je Drljača proveo empirijsko istraživanje 1970-ih.² Tada je Poljaka bilo i u susjednim selima: Vrbova, Gornjak, Godinjak, Crnogovci, Oštri Vrh, Štivica. Bili su zemljoradnici, a oni slabijeg imovnog stanja nadničari, najviše kod doseljenih Čeha (Drljača 1977:95). Poljaci su pojedinačno naseljavali i druge dijelove današnje Hrvatske, a njihov se broj posebno povećao u razdoblju između dvaju svjetskih ratova. Primjerice, tkača je bilo u Zagrebu u tvornici trikotaže “Lana” i zagrebačkoj tvornici trikotaže u Oroslavju, gdje je bilo zaposleno 70 Poljaka (ibid.; Kale 2015:215). Do 1945. Poljaci su u Hrvatskoj “djelovali prvenstveno u gospodarstvu i poljoprivredi, bili su organizirani u društva, a pojedinci su se istaknuli na području znanosti, kulture i politike”

¹ Više: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=21072>.

² Iz toga razloga, u tim selima proveli smo nedavno terenska istraživanja.

(Kale 2015:215). Međuratno razdoblje bilo je doba procvata djelovanja poljske nacionalne manjine (ibid.). Povratak (repatrijacija) u Poljsku nakon Drugoga svjetskog rata (usp. Korzeniowski 1997, Kamberović 1997 i Albin 1983, prema Kale 2015:218) te doseljavanje Poljaka na prostor Hrvatske odvijali su se u kontekstu političkih odnosa SSSR-a (u čijoj zoni utjecaja je bila Poljska) i Jugoslavije. Odnosi između Poljske i Jugoslavije prekinuti su između 1948. i 1956. godine (usp. Agičić 1999) što je rezultiralo gotovo prekidom doseljavanja. Novi val doseljavanja počeo je od 1960-ih godina nadalje, zbog ekonomskih razloga (trgovci) i turizma koji su rezultirali etnički miješanim brakovima i trajnim preseljenjem (Kale 2015:219). Taj drugi val migracije, kako ga nazivaju sami migranti, Poljaci i neki autori (Kale 2013), jest tzv. *emigracija srca*, a odnosi se na udaju Poljakinja za hrvatske građane, a naše istraživanje potvrđuje da je aktualno i danas. Činjenica da je jugoslavenski socijalizam omogućavao u prosjeku viši životni standard i veće ljudske slobode u odnosu na Poljsku kao državu iz kruga zemalja 'realnog socijalizma' (Holzer 2002), u temelju je ovih udadbenih migracija. Otvaranje granica zemalja bivšega istočnoeuropskog realsocijalizma, povezano s jačanjem društvenog i individualnog standarda, doveli su do značajnoga turističkog posjeta Poljaka Hrvatskoj, što je također doprinijelo udadbenim migracijama (Kale 2013). U suvremeno doba, Republika Hrvatska i Republika Poljska članice su Europske unije što olakšava brojne migracije i međunarodne suradnje.³ U intervjuima i naše kazivačice ističu da se posljednjih godina intenzivirao dolazak Poljaka u Hrvatsku. Pored dolaska na ljetovanje na Jadransko more, Poljaci u Hrvatskoj otvaraju podružnice transnacionalnih kompanija, kupuju firme i tvornice, dogovaraju izvoz, a preseljavaju i zbog podneblja. Ove suvremene migracije unutar Europske unije treba promatrati sukladno globalizaciji migracija, ubrzanju migracija, cirkularnim migracijama u transnacionalnim kompanijama i sve većoj pojavi suvremenih transmigranata (usp. Boswell i Geddes 2011; Faist 2000; Brettell i Hollifield 2000).

³ Jača se gospodarska suradnja, npr. *Pliva* i *Podravka* postale su vlasnici tvornica u Poljskoj (Kale 2013).

1.2. Demografski i statistički podaci o broju Poljaka u Hrvatskoj

Prema popisima stanovništva 1931. godine, najviše Poljaka u Hrvatskoj živjelo je na prostoru Slavonije, u okrugu Brod (1305).⁴ Od 1945. godine do danas najviše ih živi u gradu Zagrebu. Od popisa stanovništva 1971. do 2011. njihov broj raste na jadranskoj obali, što možemo vezati uz migracije zbog ljubavi nakon dolaska na ljetovanja. Prema posljednjem popisu stanovništva u Republici Hrvatskoj, provedenom 2011. godine, u Hrvatskoj žive 672 Poljaka.⁵ Poljska nacionalna manjina ima drugačiju noviju povijest u Hrvatskoj od većine ostalih nacionalnih manjina, posebno onih koje kategoriziramo kao ‘nove’ manjine (Janjić 2010;⁶ Grbić 1998). Prije svega, dok je većina nacionalnih manjina doživjela brojčano smanjenje u dva posljednja međupopisna razdoblja (1991. – 2001., 2001. – 2011.),⁷ što zbog kontinuirane asimilacije, negativnoga prirodnog prirasta i iseljavanja (dobrovoljne migracije), što kao posljedicu ratnih sukoba na prostoru bivše Jugoslavije uključujući i Hrvatsku (prisilne migracije), Poljaci nisu u sociodemografskom aspektu bili dio tih procesa u njihovim prevladavajućim tendencijama. Posljednjih tridesetak godina broj Poljaka u Hrvatskoj približno je jednak. Mali izuzetak čini posljednje međupopisno razdoblje, kada se broj nešto povećao u odnosu na 2001. godinu.⁸ U posljednja tri popisa⁹ Poljaci su registrirani u svim hrvatskim županijama

⁴ Izvor: www.dzs.hr. Prisutno stanovništvo po narodnosti.

⁵ Godine 2001. u Hrvatskoj je živjelo 567 Poljaka, 1991. 679, 1981. 758, 1971. 819, 1961. 1151, 1953. 1575 itd. Usp. www.dzs.hr. Stanovništvo prema narodnosti po gradovima/općinama, popis 2011., popis 2001. itd.

⁶ Janjić (2010) pod ‘novim’ manjinama podrazumijeva promjenu normativnog, a onda i sociopolitičkog statusa bivših konstitutivnih naroda SFRJ, koji u okolnostima nastanka novih država, osim u ‘svojim’ nacionalnim državama, postaju nacionalne manjine u većini od tih novonastalih država. U Hrvatskoj su to Srbi, Crnogorci, Slovenci, Makedonci i Bošnjaci.

⁷ Usp. <http://www.dzs.hr/>.

⁸ Usp. Popis stanovništva 1991., Popis stanovništva 2001., Popis stanovništva 2011., www.dzs.hr

⁹ Usporedba ovih popisa nije u potpunosti izvediva, ponajprije zbog korištenja različitih metodologija popisa stanovništva. Moguće je pokazati tendencije i procese koji su karakteristični za ova međupopisna razdoblja. U Popisu 1991., stalni stanovnici jesu sve osobe koje su se izjasnile da u tom mjestu stalno stanuju, neovisno jesu li u kritičnom

uključujući Grad Zagreb s različitom disperziranošću u tim entitetima regionalne samouprave. Prema posljednjem popisu, najviše ih živi u gradu Zagrebu (166), zatim u Splitsko-dalmatinskoj županiji (85), Primorsko-goranskoj (74), Istarskoj (60), Zadarskoj (37), Dubrovačko-neretvanskoj (23), Osječko-baranjskoj (38) itd. U Brodsko-posavskoj županiji, u kojoj je uz Zagreb provedeno terensko istraživanje za potrebe ovoga rada, po istom popisu 28 osoba izjasnilo se Poljacima.¹⁰ Da u Zagrebu žive Poljakinje koje su rođene u Poljskoj također saznajemo iz popisa stanovništva: godine 2001. od 133 osobe koje se smatraju Poljacima, njih 119 rođeno je u inozemstvu, a 108 je žena.¹¹ Osim toga, u Zagrebu 155 osoba navodi poljski kao materinski jezik.¹²

1.3. Dosadašnja istraživanja

Vrlo je malo literature o Poljacima u Hrvatskoj. Postoje radovi o kulturnim vezama između Poljaka i Hrvata, primjerice zbornik radova *Hrvati i Poljaci – narodi daleki i bliski* (Agičić 2003a), s prilogima poljskih i hrvatskih povjesničara o povijesnim vezama od druge polovine 19. stoljeća, te publikacija Lecha Paździerskoga (2004.) koja donosi sliku djelatnosti propagatora poljskog jezika u Hrvatskoj, Julija Benešića.¹³ U rijetkim radovima (Drljača, Kale, Janjetović) pronalazimo fragmentarne podatke o doseljavanju, razlozima migracija, prostornom razmještanju,

trenutku (31. 3. u 24 h) bile prisutne u tom naselju ili su privremeno odsutne. U Popisu 2001. u ukupan broj stanovnika uključivalo se i osobe odsutne godinu dana i dulje, koje su se u mjesto stalnog stanovanja vraćale sezonski i mjesečno. Te se osobe u Popisu 2011. ne uključuje u ukupan broj stanovnika. Dakle, razdoblje od jedne godine i dulje te namjera prisutnosti/odsutnosti od najmanje jedne godine osnovni su kriteriji za uključivanje/isključivanje osoba iz ukupnog stanovništva zemlje odnosno naselja Popisa. Na pitanje o nacionalnosti, upisuje se točno onako kako je osoba rekla popisivaču. Za djecu do 15 godina, odgovor daje jedan od roditelja, posvojitelj ili skrbnik.

¹⁰ Usp. Stanovništvo prema narodnosti po gradovima/općinama, Popis 2011., www.dzs.hr.

¹¹ Usp. Stanovništvo prema mjestu rođenja, spolu i narodnosti prema županijama, Popis 2011., www.dzs.hr.

¹² Usp. Stanovništvo prema materinjem jeziku po gradovima/općinama, Popis 2011., www.dzs.hr

¹³ Paździerski, Lech. 2004. *Julije Benešić i Poljaci*, Biblioteka Književna smotra. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo.

zanimanjima, očuvanju nacionalnog identiteta, asimilaciji, doprinosu lokalnim i nacionalnim kulturama. Osim što Poljaci u Hrvatskoj nisu sustavno istraživani, prema našem saznanju o Poljacima u Hrvatskoj nisu pisali ni poljski autori. S obzirom na to da je Poljska iseljenička država, u brojnim državama postoje velike zajednice Poljaka, koje se najčešće naziva *Polonijom*. U izvješću Ministarstva vanjskih poslova Republike Poljske smatra se da izvan Poljske živi oko 21 milijun Poljaka i osoba poljskog podrijetla,¹⁴ međutim u njemu se među 33 države u kojima žive poljski iseljenici ne spominje Hrvatska.

1.4. Ciljevi rada i teorijski okvir

U radovima o nacionalnim manjinama u Hrvatskoj uglavnom su prikazani potomci migranata, a, s druge strane, studije o (suvremenim) migrantima bave se suvremenim migrantima. Osim toga, u migracijskim i manjinskim studijama uglavnom ne pronalazimo podatke da se visokoobrazovani suvremeni migranti uključuju u rad etničkih/iseljeničkih/manjinskih udruga, kao što je slučaj u Zagrebu s Poljakinjama. Pored toga, migrantice dugo su bile zanemarivane u istraživanju migracijskih procesa kako u svijetu, tako i u Hrvatskoj (usp. Campani 1995, De Leat i Kelson 1999, Willis i Yeoh 2000, prema Rajković Iveta 2015; Brettell i Hollifield 2000). Zbog svega navedenoga, u ovom radu cilj je istražiti i usporediti heterogenost identiteta Poljaka koji žive u Hrvatskoj. Pomoću etnografije pojedinačnoga (Abu-Lughod 1991) u istraživanju smo obuhvatili potomke Poljaka koji su na hrvatski etnički prostor doseljavali u različitim valovima, od 19. stoljeća do recentnog vremena i koji žive u različitim sredinama (slavonskim ruralnim zajednicama i gradu Zagrebu). Pitanja za intervju referirala su se na njihovo podrijetlo i razloge dolaska njihovih predaka ili njih samih (potisne i privlačne faktore migracija, usp. Brettell 2003; Brettell i Hollifield 2000). Zanimala nas je njihova integriranost; pitanja su obuhvaćala socijalnu interakciju s domicilnim stanovništvom, radnu i proizvodnu sferu, kulturne različitosti, primarne socijalne veze (bračne,

¹⁴ Usp. *Raport o sytuacji Polonii i Polaków za granicą 2012*. 2013. Zespół pracowników Departamentu Współpracy z Polonią i Polakami za Granicą MSZ. Warszawa: Ministerstwo Spraw Zagranicznych. http://www.msz.gov.pl/pl/polityka_zagraniczna/polonia/raport_o_sytuacji_polonii_i_polakow_za_granica/.

susjedske, generacijske i sl.) slijedeći teorijske koncepte o integraciji (usp. Durkheim 1893, prema Abercrombi et al. 2008). Integracija podrazumijeva skup socijalnih obrazaca koji omogućuju uključivanje u društvo, stvaranje većih cjelina iz slabo povezanih dijelova (Abercrombi et al. 2008). Za razumijevanje uključivanja migranata u novo društvo značajna je klasična sociološka distinkcija između *normativne* i *funkcionalne* integracije, što je na tragu Durkheimove mehaničke i organske solidarnosti (Durkheim, prema Kuvačić 2004:281). Dakle, integracija podrazumijeva proces dolaska u novo društvo, ulaska u interakcije s drugima u novoj sredini, ali i društvene promjene koje dolaze s imigracijom (usp. Penninx i Garcés-Mascareñas 2016:11). To je svakako dugotrajan proces (ibid.:18) prihvaćanja osobe u punopravno članstvo nekog društva (ibid.:14). Postoje različite dimenzije integracijskog procesa. U ovom radu dotaknut ćemo se društveno-ekonomske, kulturno-religijske, interakcijske i identifikacijske dimenzije integracije (usp. Esser 2001:16, prema Penninx i Garcés-Mascareñas 2016:13). Istraživali smo što prakticiraju od poljske kulture, što izdvajaju kao elemente poljskoga nacionalnog, kulturnog i jezičnog identiteta (kako ga čuvaju, možemo li uočiti faze kako se i zašto identitet gubi, nastaju li novi hibridni i višestruki identiteti) (usp. Brettell 2003; Grbić 2014). Koja je uloga tradicijskog naslijeđa (prehrana, umjetničko izražavanje...) u procesima prilagodbe, očuvanju i promociji identiteta (Brettell 2003)? Identitet (individualni i kolektivni) promatrali smo kao dinamičan, interakcijski (Hall 1996) i višedimezionalan, kao subjektivnu kategoriju u procesu društvene interakcije (Cohen 1978). Zanimalo nas je ne samo što ističu kao elemente svoga identiteta nego i što s tim čine (Bart 1969).

Budući da smo u Slavoniji intervjuirali potomke poljskih doseljenika, zanima nas kakva je uloga i značenje društvenih sjećanja i pamćenja u njihovoj socijalnoj konstrukciji nacionalnih identiteta, koji oblici pamćenja i s kakvim kapacitetom sudjeluju u njegovoj izgradnji, očuvanju i transgeneracijskom prijenosu, tj. kako se u komunikaciji obnavljaju uspomene na događaje i procese kroz koje su prolazili (usp. Nora 2006; Asman 2011). Koliko se kod njih isprepliću pojedinačna sjećanja (koja imaju obiteljsku ili neku drugu primarno socijalizacijsku dimenziju) i institucionalna sjećanja (Connerton 2004)? Propitivati smo jesu li sjećanja i identiteti “reprezentacije ili konstrukcije stvarnosti, subjektivni prije nego

objektivni fenomeni” (Gillis 2006:171), polazeći od pretpostavke da se (nacionalni) identitet mijenja, da on “nije iskonska, gruba i nepromjenjiva životna činjenica (...) te se svaka generacija mora identificirati s njim” (Parekh 2008:55). Koliko ulogu kod identiteta i njihove socijalne konstrukcije ima sekundarna socijalizacija (npr. škola, udruge), a koliko komunikacijsko pamćenje? Istražujući visokoobrazovane Poljakinje u Zagrebu, zanimalo nas je kako njeguju/promiču poljski identitet u miješanim brakovima, te koji su razlozi osnutka i njihova participiranja u Poljskoj kulturnoj udruzi “Mikołaj Kopernik” u Zagrebu.¹⁵

1.5. Metodologija istraživanja

Rad se temelji na empirijskom terenskom istraživanju, na kvalitativnim polustrukturiranim i strukturiranim intervjuima s Poljacima koji žive u Hrvatskoj. Multilokalno istraživanje (Marcus 1995) započelo je u slavonskim selima (Staro Petrovo Selo, Kaniža, Vrbova) u jesen 2015. gdje su napravljeni i kontrolni/dopunski intervjui u ljeto 2017. godine. U Zagrebu su provedeni intervjui u više navrata od 2016. do 2018. godine. Kazivači su birani prema vremenu doseljenja na današnji hrvatski prostor. Iz Slavonije su intervjuirani potomci prvog vala doseljenika, a iz Zagreba pripadnice drugog vala doseljenika, suvremene migrantice, aktivne članice Poljske kulturne udruge “Mikołaj Kopernik”. Intervjuirano je 11 kazivača (sedam žena i četiri muškarca, u Slavoniji sedam i Zagrebu četiri) različite starosti.¹⁶ U Zagrebu su svi visokog ili višeg obrazovanja, u Slavoniji sa srednjom stručnom spremom. Svi intervjui, osim jednoga,¹⁷ provedeni su na hrvatskom jeziku. Istraživanje u Zagrebu provedeno je i (ne)sudioničkim

¹⁵ Poljaci u Hrvatskoj ili hrvatska Polonija organizirana je u nekoliko društava: Poljsko kulturno društvo “Mikołaj Kopernik”, Zagreb (<http://kopernik.hr/>; www.ptk-zagreb.hr/); Poljsko kulturno društvo “Fryderyk Chopin”, Rijeka; Poljsko kulturno društvo “Polonez”, Kaštel Stari u Splitu (www.udruga-polonez.hr/); Poljsko kulturno društvo “Wisła”, Osijek; Poljsko prosvjetno društvo, Zagreb.

¹⁶ U tekstu kazivače označavamo spolom (m/ž), godinom rođenja, a za Slavoniju i selom u kojem žive (Kaniža – K, Staro Petrovo Selo – SPS, Vrbova – V).

¹⁷ Intervju na poljskom jeziku proveden je s migranticom koja je tada manje od godine dana živjela u Zagrebu. Intervju je prevodila Sonja Jambor, apsolventica poljskog jezika i etnologije i kulturne antropologije Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

promatranjem (Potkonjak 2014:71) triju događanja u Narodnom sveučilištu Dubrava gdje se promatrala prezentacija Poljske kulturne udruge “Mikołaj Kopernik” u kontekstu prikaza obilježavanja Uskrsa i Božića Hrvata i raznih manjinskih zajednica na manifestacijama “Tradicija koja nas spaja” (travanj i prosinac 2016.) i “Ususret Uskrsu” (travanj 2017.).¹⁸

POLJACI U SLAVONIJI

2.1. Istraživanje Poljaka u Slavoniji 1970-ih godina

Poljake je u nekoliko slavonskih sela, između ostalih u Starom Petrovu Selu i Kaniži, istraživao etnolog Dušan Drljača (usp. Drljača 1963, 1977, 1985). U Starom Petrovu Selu i okolici 1974. živjele su poljske obitelji sa 17 poljskih prezimena.¹⁹ Autor je zapisao da su Poljaci (i Česi) bili poznati po uzgoju krumpira, pa ih je domaće stanovništvo zvalo ‘krumpiraši’. Viškove krumpira prodavali su muslimanskim trgovcima iz Bosne i Hercegovine. Poljska domaćinstva imala su krave, konje i svinje. Veći broj krava omogućio je otvaranje mljekare u Starom Petrovu Selu,²⁰ u kojoj su radili i Poljaci. Dosta se Poljaka školovalo, dio njih bavio se drvoprerađivačkom djelatnošću, što je rezultiralo otvaranjem pilane kojoj je vlasnik bio Poljak. Prilikom doseljenja uzgoj vinove loze bio im je nepoznanica. Međutim, u razdoblju između dvaju svjetskih ratova počinju saditi male vinograde po uzoru na domicilno stanovništvo. Ubrzo ih većina poljskih obitelji počinje kupovati. Tijekom istraživanja Poljaci su pripremali tradicijsku poljsku hranu, npr. razne vrste kaša (npr. ječmenu, heljдинu prelivenu rastopljenim maslacem), često su upotrebljavali krumpir, koji su pripremali u kombinaciji s brašnom/tijestom, baršč (*barszcz*, s mesom i bezmesni), kupus su pripremali na juhu ‘kapušnjak’, tačkrle i sir. Konzumirali su sušeno voće (šljive, jabuke, kruške) i kompote. Doseljenici su djeci davali poljska osobna imena koja su prilagodili hrvatskom jeziku:

¹⁸ Više na: <http://www.ns-dubrava.hr/category/nsd/tradicije/tradicija-koja-nas-spaja/> (pristup 2. 3. 2018.).

¹⁹ Drljača (1977) je zabilježio prezimena: Karasz (5 kuća), Denis (4 kuće), po tri kuće Traba, Rachwal, Falandus, Bratek, po dvije kuće Tworek, Wolak, Blakala, Kolodziej, te po jedna kuća/obitelj Dubiel, Baniak, Staron, Pniak, Wasung, Tarnecki, Kuliac i Rakowski.

²⁰ Vlasnik mljekare bio je Nijemac Hermann Wentesse. Uz određene probleme, pa i stečaj, ova mljekara radi i danas.

Janina – Ivanka, Stefaniya – Štefica, Maria – Mara, Jozef – Jozo, Stanislaw – Stanko, Wladyslaw – Vlado i sl. (Drljača 1977). Sklapali su etnički miješane brakove s Hrvatima, Česima, Mađarima i Srbima. Mješoviti brakovi pokazatelj su integracije nacionalne zajednice u širi socijalni ambijent ali i faktor ubrzanja asimilacije. Drljača se dotiče i društvenih procesa, kao što je asimilacija, koja kako objašnjava, nije posljedica vanjskog pritiska, nego se događa zbog malobrojnosti Poljaka i katoličke vjere koja je ista kao i kod većinskoga hrvatskog stanovništva. Primjećuje da je upravo vjerska pripadnost Rimokatoličkoj Crkvi, zajedničko pohađanje misa s Hrvatima i Česima, ubrzalo uključivanje u lokalne sredine (ibid.), odnosno religijsku integraciju.

U Kaniži je Drljača tijekom istoga terenskog istraživanja zabilježio deset poljskih prezimena.²¹ Prvi Poljak doselio je u Kanižu 1902. godine, a 1904. stiglo je više ukrajinskih i poljskih porodica iz Galicije, iz sela u kojima su pripadnici ovih dvaju naroda zajedno živjeli. Drljača (1977) je zapisao sjećanje da su Poljaci došli odjeveni u *kožuhe* do pete, s čizmama i šubarama i “dugom kosom u muškaraca”, dok su žene nosile duge suknje i velike marame preko leđa. Na kraju zapaža da su Poljaci u Slavoniji u znatno većem stupnju asimilirani od njihovih sunarodnjaka u Bosni i Hercegovini i Vojvodini i to zbog njihove malobrojnost u odnosu na druge navedene regije. Poljaci u Slavoniji se pohrvaćuju, ukrajiniziraju i bohemiziraju (ibid.). Najveća razlika između Kaniže i Starog Petrova Sela jest gravitiranje Kaniže Slavanskom Brodu, industrijskom gradu u kojem je radilo više Poljaka, najviše u tvornici “Đuro Đaković”. Onima koji su ostali na selu, uzgoj krumpira bio je i 1970-ih dominantna aktivnost i najzastupljenija kultura (ibid.). Provodeći suvremena terenska istraživanja u istim selima 2015. i 2017. godine naš je cilj bio istražiti promjene u posljednjih četrdesetak godina. Rezultate terenskog istraživanja donosimo u nastavku.

²¹ U Kaniži je živjela po jedna kuća/obitelj s prezimenima: Samarowski, Zarynkiewicz, Gieza, Rajackowski, Zelinski, Cwilewicz, Smolinski, Pleszniak, Gabrysiewicz i Kaminski (Drljača 1977).

2.2. Istraživanje Poljaka u Slavoniji 2015. i 2017. godine

2.2.1. *Sjećanje o razlozima dolaska i na prve godine života*

Razgovore s kazivačima započeli smo pitanjima o razlozima dolaska njihovih predaka u ove krajeve i prijemu od strane domicilnog stanovništva. Migracijska kretanja čine važan segment kolektivnog imaginarija etničkih zajednica. Migriranje je izrazito dinamičan društveni proces sa znatnim posljedicama po migrante i njihove socijalne mreže, posebno u obiteljima i lokalnim zajednicama. Stoga nas je zanimalo kakvo su mjesto takvi događaji koji mijenjaju strukturnu poziciju migrantskih zajednica, zauzeli u naracijama tih kolektiviteta, koji se oblikuju, čuvaju i prenose komunikacijskim pamćenjem (Assmann 2006). Za razliku od komunikacijskoga, kulturno pamćenje izrazito je diferencirano s akterima koji su nosioci društvenih uloga s različitom količinom društvene moći koju posjeduju i koja doprinosi ‘snazi’ argumenata u oblikovanju ovog tipa pamćenja. Kazivači se, zahvaljujući porodičnim naracijama (Connerton 2004), ‘sjećaju’ detalja samih dolazaka, od načina prijevoza, organizacije, duljine trajanja puta, zanimanja predaka, kao što je vidljivo u kazivanju:

“Poljaci su došli kolima i konjima, neki vlakom. Putovanje je bilo vrlo dugo, mjesec, dva. To je bilo u kompaniji, više obitelji zajedno su najčešće putovale. Išli su uglavnom na poznato, jer prvi doseljenici su slali pozitivne signale o zemlji, ljudima” (m, rođ. 1972., K).

Kazivači uglavnom ne znaju iz kojih su gradova i regija doselili: “Moji su došli iz pokrajine Lancut. Ja ne znam točno ni iz kojeg su mjesta... nismo ništa pokušali pronaći tamo u Poljskoj, te veze su daleke i pokidane” (ž, rođ. 1966., K). Razlozi doseljenja bili su gospodarski i egzistencijalni (poboljšanje životnog standarda). Migranti su donijeli važne novitete, posebno u obrtništву i gospodarstvu:

“Poljaci i Česi su proveli pravu revoluciju u gospodarstvu, uveli su u poljoprivredu željezni plug. Starosjedioci... su gomile stajskog gnoja držali pred kućom... su Poljacima plaćali da izvezu gnoj, da bi ga oni odvezli na svoje njive, što je povećalo proizvodnju. Luk i krumpir su donijeli iz Poljske. Razvija se prijateljstvo i susjedstvo jer su obrađivali zemlju i tako utjecali na domaće prenoseći im svoja znanja iz starog kraja” (m, rođ. 1946., SPS).

“Bili su također i poznati pčelari, med je nakon njihovog dolaska znatno više u upotrebi” (ž, rođ. 1971., K).

Poljaci su se u Slavoniju doseljavali u grupama, više homogeno nego heterogeno (Živković et al. 1995). Iz navedenih intervjua može se uočiti da kazivači dosta dobro poznaju povijest doseljavanja predaka. U obiteljima i lokalnim zajednicama, efekt komunikacijskog pamćenja i transfera poznavanja samog dolaska u kontinuitetu je prisutan. To je očito nešto o čemu se u primarnoj socijalnoj sferi razgovara, a što čini osnovu poljskog identiteta u Slavoniji (ili barem sjećanja na njega) sve do aktualnog vremena. Njihova nacionalna identifikacija svodi se na poznavanje mikropovijesti vlastite grupe i doseljavanja predaka. Prvi doseljenici slali su pozitivne informacije koje su privlačile nove useljenike, tj. potaknule lančane migracije. Doseljenici su bili vješti i uspješni mlinari, stolari i krovopokrivači. Prakticiranje noviteta u gospodarskim i obrtničkim djelatnostima, koje su donijeli u novu sredinu, pomoglo im je u društvenoj integraciji. Prema sugovornicima, dio Poljaka ubrzo je remigrirao iz Slavonije u kontekstu migracijskih valova hrvatskog stanovništva u druge države, a zabilježene su i povratničke migracije u Poljsku (usp. Janjetović 2005; Kale 2015:218).

2.2.2. Integracija

Kako su se, prema obrascima i učincima komunikacijskog pamćenja kazivača, sjećanjima koja se dijele sa suvremenima (Assmann 2006:63), Poljaci integrirali u lokalne zajednice? Kao u većini slučajeva u povijesti migracija i kontakata između različitih zajednica, rad, proizvodnja, susjedska pomoć, razmjena iskustava i proizvoda, više od ostalih oblika socijalne interakcije, spajaju novopridošlo i autohtono stanovništvo. Funkcionalna integracija ne zadire toliko u vrijednosnu sferu (iako je i ona prožeta značenjima i kulturnim obrascima, uglavnom različitim), pa svakako olakšava međusobno upoznavanje, zbližavanje, susjedske odnose, kasnije bračne veze i prijateljstva:

“U početku su bili zatvoreni, unutar sebe su se i ženili. Prema njima kao doseljenicima je bilo i otpora ali ne većih. Uglavnom su dobro bili primljeni, slična vjera, Slaveni, to je olakšalo njihovo

uključivanje... trebalo [je] vremena da se povežu s drugima. Već po dolasku ide posudba alata i onoga što nisu imali a svoja iskustva su dijelili s domaćima.” (m, rođ. 1972., K).

Prve generacije stvarale su granice etničkih zajednica sklapajući homogene etničke brakove i kumstva, kao što je objasnio kazivač na primjeru vlastite obitelji: “Moji su bili kumovi s Bratekovima i Tvorekovima, brakovi su se također u početku sklapali unutar poljske zajednice”. (m, rođ. 1946., SPS). Prestanak sklapanja etničkih brakova i biranje kuma izvan etničke zajednice kazivači povezuju s gubitkom poljskog identiteta:

“Naši su po dolasku u Slavoniju bili u kumstvu s doseljenicima iz Poljske ali se to kasnije gubi, kao što se pomalo gubi i poljski identitet. Mi smo danas u kumstvu s Hrvatima a i sami se tako izjašnjavamo. Godi nam sjećanje na naše poljsko porijeklo i na naše korijene i toga se držimo...” (m, rođ. 1962., V).

S vremenom, bračni i drugi obrasci komunikacije iz sfere primarnih socijalnih odnosa, postaju sve više izvangrupni a time i međunacionalni. U međuvremenu, većina se Poljaka asimilirala u Slavoniji i mnogi se na posljednjih nekoliko popisa stanovništva izjašnjavaju kao Hrvati. U suvremenom kontekstu, u sva tri istraživana sela, kazivači kao odrednicu poljskog identiteta ističu prezimena: Dubiel, Bratek, Tvorek, Truecki, Majka, Koraš, Denis (Staro Petrovo Selo); Bratek, Tvorek, Truecki (Kaniža). Poljska prezimena prilagođena su hrvatskom pravopisu tako da se gube poljska slova i diakritički znakovi koji ne postoje u hrvatskom jeziku, npr. ś – s, ą – a, szy – š, ń – nj, itd. Poneki nastoje djeci dati imena koja se koriste u Poljskoj i Hrvatskoj, npr. Alojz, Stanislav, Marija.

Odgovori kazivača pokazuju da je po dolasku u novi kraj poljska zajednica uglavnom bila zatvorena, a sklapanja kumstva i prijateljstva bila su vezana uz sunarodnjake. Funkcionalna integracija, s doprinosom Poljaka slavonskoj poljoprivredi i obrtništvu, bila je brza i uspješna. Kao i u drugim slučajevima, nešto sporija i problematičnija bila je normativna integracija, iako u sferi vrijednosti nije bilo većih problema ni konfliktnih situacija. Interakcijska dimenzija evidentna je u intervjuima, gdje su kazivači navodili uglavnom ono čime su njihovi preci obogatili kraj u koji

su doselili, što se može objasniti ponosom sadašnjih generacija Poljaka na pretke, a što u konačnici čini važan segment njihova identiteta.

2.2.3. Gubitak jezika kao glavno obilježje asimilacije

Doseljeno i domicilno stanovništvo ulazi u različite obrasce socijalne interakcije, od gospodarskih do kulturnih i drugih, a pritom etnička i vjerska dimenzija u tim kontaktima imaju posebno značenje. Sličnost/različitost jezika, etničkog podrijetla i vjeroispovijesti funkcioniraju pritom kao afirmativni ili inhibitorni pa i konfliktni činioci njihove međusobne komunikacije i kontakata. Jedan oblik jest integracija uz očuvanje kolektivnog identiteta zajednica, zatim akulturacija kao međutjecaj dviju ili više etničkih/nacionalnih zajednica te asimilacija kao oblik postupnog ‘utapanja’ jedne takve grupe u drugu (usp. Heršak 1998:12), što najčešće vodi nestanku nacionalnomanjinske zajednice. No to je dug put, izrazito slojevit i proturječan proces s mogućim i čestim inverzijama i zapletima. Za nacionalne manjine najvažnije je spriječiti njihovu asimilaciju. Jezik se smatra jednim od bitnih, ako ne i najbitnijih markera identiteta (usp. Brettell i Hollifield 2000; Grbić 2014), no osim teoretičara identiteta, njegov gubitak kao važan pokazatelj asimilacije isticali su i svi kazivači:

“... djed i baka su znali [poljski, op. a.], dok tata već nije... Baka se molila na poljskom. Nisu više komunicirali na poljskom. Iz moje generacije nitko ne zna poljski. Poljaci su to po sjećanju na porijeklo (...) Otac je bio asimiliran. Ovo područje ima miješano stanovništvo, Poljaci, Ukrajinci, Česi, Slovaci, Ličani, Albanci, Srbi, Nijemci, Židovi” (m, rođ. 1972., SPS).

“Ja ne govorim poljski. Moji djed i baka su još govorili, poslije ništa (...) Osim u kuhinji (juha *žurek*, *lužnjaki*, *bigos*, *kapušnjaki*), ne koristim poljske termine” (ž, rođ. 1971., K).

Kazivači su naglašavali da djedovi i bake s djecom nisu govorili na poljskom jeziku. Kao razlog gubljenja jezika isticali su nepostojanje poljskih škola, knjiga i slikovnica:

“Baka je došla kao učenica drugog razreda osnovne škole. Imala je čitanku na poljskom jeziku ali to se pogubilo. Baka je rođena 1892.

a u Staro Petrovo Selo je došla 1900. Poljaci nemaju puno psovki, ali jednu sam zapamtio... ‘Jebolče pjes’ [Jebote pas]” (m, rođ. 1946., SPS).

Svi su isticali malobrojnost koja ubrzava asimilaciju, a ona je prepreka i danas kada postoje volja nekolicine da se pokrenu aktivnosti:

“Stalo nam je do toga tko smo, mi smo poljskog porijekla, ali to je teško očuvati. Ima nekih pokušaja, događaja, samo što nas je malo. Mi smo se već skoro asimilirali, a djeca su se uklopila u sredinu i teško ih je privoljeti da uče poljski. Premalo je Poljaka... da bi bilo škola na poljskom jeziku. Ostaju neka okupljanja i usmena predaja, priče u obitelji...” (ž, rođ. 1966., K).

U odgovorima sugovornika nalazimo da su uglavnom dobro primljeni u destinacijama prijema. Nacionalni se identitet stvara, čuva i obnavlja u međuigr s ostalim kolektivnim identitetima, o čemu kazivačica kaže:

“Imamo dobar odnos sa svima ovdje. Suživot je dobar i nema nikakvih problema u međunacionalnim odnosima. Ovdje su uglavnom Hrvati u velikoj većini. Dobri su odnosi i sa grkokatolicima, iako nas s njima povezuje Galicija, nismo u nikakvim posebnim kontaktima (...) Danas se mi izjašnjavamo kao Hrvati ali čuvamo i sjećanje na poljsko porijeklo i naš poljski identitet” (ž, rođ. 1971., K).

U kazivanjima su vidljivi problemi kako u sferi funkcionalne tako i normativne integracije. Asimilacija je, uglavnom zbog malobrojnosti Poljaka, a dijelom i zbog nekih sličnosti s domicilnim stanovništvom (katolicizam, slavensko podrijetlo), bila vrlo brza. Jezik se uglavnom izgubio već kod djece doseljenika. U rječnicima kazivača ostali su tek neki termini i fraze, uglavnom iz gastronomije. Tomu su pridonijele i izvangrupne veze, od bračnih do kumstva i prijateljstva, pa se u slučaju Poljaka u Slavoniji, nacionalni identitet postupno pretvara u sjećanje.

2.2.4. Poljski običaji i fragmenti gastronomije

Na upit prakticiraju li poljske običaje te mogu li navesti neku razliku između slavljenja godišnjih i životnih običaja u poljskim i hrvatskim obiteljima jedna je kazivačica kazala:

“Od običaja, ovdje su slavonski, hrvatski običaji prisutni i nema nekih poljskih običaja. Ostala su samo neka jela koja pravimo za velike blagdane, Božić i Uskrs. Recepte za jelo smo saznali od naših starijih, to se prenosi usmenom predajom” (ž, rođ. 1971., K).

I drugi kazivači navodili su istu religijsku pripadnost Katoličkoj Crkvi, te vezano s time nepostojanje razlika u običajima. To zapravo znači da su zbog jednake religijske pripadnosti prestali prakticirati te s vremenom izgubili znanje o specifičnostima poljskih godišnjih i životnih običaja, odnosno da je priprema pojedine poljske hrane danas postala ili je zadržana kao jedini fragment poljskog identiteta prilikom obilježavanja važnih godišnjih običaja (Božić, Uskrs). Kazivači su rado govorili o poljskoj gastronomiji te samoinicijativno i tu komparirali:

“Poljska kuhinja ima sličnosti s hrvatskom, slavonskom ali i neke različitosti. Tako se dosta kisele jela kod Poljaka, u juhu se dodaje ocat. Dosta se koristi tijesto, kao bijeli žganci, tačkrle, krpice, ljušteni ječam” (ž, rođ. 1966., K).

Možemo zaključiti da su se Poljaci vrlo lako i brzo religijski integrirali u istraživana slavonska sela.

2.2.5. Identitet ili sjećanje na poljsko podrijetlo

Na popisu stanovništva (2011.) istraživana sela nalaze se u Brodsko-posavskoj županiji. Jedino Staro Petrovo Selo ima status općine i u njoj žive dvije osobe koje se izjašnjavaju Poljacima, stoga ne možemo govoriti o zajednici Poljaka.²²

“Danas se ni po čemu ne razlikujemo od ostalih stanovnika ovdje, barem ne kao skupina (...) Ne izjašnjavamo se više kao Poljaci, a

²² Izvor: www.dzs.hr. Stanovništvo prema narodnostima po gradovima/općinama. Ni jedna osoba u Starom Petrovu Selu nije navela poljski za materinski jezik.

1990-e nisu puno na to utjecale, jer već prije toga su se izjašnjavali kao Hrvati. Poljske pjesme i plesove više ne znamo, nemamo folklorno društvo jer nas je ovdje premalo” (m, rođ. 1962., V).

Za nacionalnu zajednicu u različitim destinacijama pa i u dijaspori, važna je konsolidacija i uporište, ishodište od kojeg se kreće i temelj na kojem se gradi identitet. Osim navođenja problema malobrojnosti, što se ponavlja gotovo u svim odgovorima, kao razlog nepostojanja identiteta većina kazivača isticala je nepostojanje poljskih udruga, folklora, pjevačkih društava:

“Poljaci ovdje nemaju udruge. U Starom Petrovom Selu je bilo [gostovalo, op. a.] društvo ‘Naša djeca’ iz Poljske, bili su u Osnovnoj školi 2014. godine. Planira se spomen ploča na poljskom u Tisovcu jer je tamo do prije 40 godina bilo staropetrovoselsko groblje pa su se tu zakapali i Poljaci” (m, rođ. 1946., SPS).

Pored pokušaja da se obnovi učenje poljskog jezika, pa i institucionalnih povezivanja s drugim Poljacima u Hrvatskoj (posebice sa Zagrebom), svi su sugovornici svjesni da će “to teško ići”, jer kod mladih nema interesa, a malobrojnost je glavna prepreka da bi se poljski jezik učio u školi. No i pored nepostojanja objektivnih markera poljskog identiteta i činjenice da se većina potomaka doseljenika na popisima stanovništva već desetljećima ne izjašnjavaju kao Poljaci, u intervjuima svi su kazali da im je važan poljski identitet:

“Naš identitet je nama važan, volimo znati o našim korijenima. Odakle su došli naši stari, kako su živjeli u Poljskoj. Ono što nam otežava čuvanje tih korijena je mali broj... slabo ili nikakvo znanje jezika, niski natalitet. Nešto se ipak pokušava očuvati zahvaljujući pojedincima koji su tu aktivni. Kultura Poljaka i hrvatsko-poljske veze su značajne i danas. U Novoj Gradiški je 2014. godine u Domu kulture održana manifestacija tim povodom, pa su Novogradišćani upoznati s tradicijom, folklorom, zabavom i jezikom Poljaka” (m, rođ. 1962., V).

Istraživanje pokazuje da nadmoć hrvatske etničke većine u kontinuitetu dovodi do svojevrsnoga obrambenog refleksa manjine za

pojačanim dokazivanjem i važnosti svojih predaka, što barem u imaginariju naših kazivača, sada već Hrvata poljskog podrijetla, dovodi do jačanja vlastite slike. Polazeći od saznanja da je mjesto gdje se događa susret sjećanja i identiteta, ono što razlikuje pojedinca i grupu od drugih, “bitni cilj kulture sjećanja je stabiliziranje slike o sebi na temelju zajedničkog znanja o prošlosti u kojoj grupa/društvo oblikuje svijest o sebi i svom jedinstvu” (Bosto 2007:36). U vremenu afirmacije etničkoga, retradicionalizacije društva i traženja novih uporišta nakon dekonstrukcije socijalističkog poretka, sjećanje na identitet i njegova revitalizacija barem u nekim manjim segmentima, daje smisao intervjuiranima i olakšava im odgovore na pitanja tko su i što su, odakle su došli i što sve baštine u svom kolektivnom imaginariju. U međusobnom dinamičkom odnosu identitet – diverzitet – kapacitet (Pusić 1995), kapacitet Poljaka u Slavoniji ne postoji. U slučaju intervjuiranih potomaka doseljenika iz Poljske postoji uglavnom samo sjećanje na identitet (usp. Nora 2006; Connerton 2004; Assmann 2006), a veći dio njih fragmente poljskog identiteta ugradio je u hrvatski etnički identitet.

2.3. Transformacije i gubitak poljskog identiteta u Slavoniji kroz četrdesetak godina

Prema suvremenom terenskom istraživanju saznali smo da je u Starom Petrovu Selu od 17 poljskih prezimena (Drljača 1977) poznato još samo sedam, što svakako govori o asimilaciji pripadnika ove nacionalne manjine. Od zanimanja doseljenika spominju se mlinari, stolari, krovopokrivači, a sugovornici, više od prethodnog Drljačina istraživanja, naglašavaju majstorske vještine koje su donijeli njihovi preci. Kazivači također ističu značenje i ulogu poljoprivrede u životu Poljaka po doseljavanju, uz veći naglasak na tehnološkim i kulturološkim inovacijama u obradi zemlje u odnosu na saznanja iz intervjuja koje je zabilježio Drljača 1970-ih godina. Posebno se ističe upotreba željeznog pluga, korištenje stajskog gnoja i pčelarstva, tj. doprinos gospodarstvu i prehrani. Poljaci su učili o vinogradarstvu.²³ Slično Drljačnim podacima, i sada kazivači

²³ U vrijeme suvremenoga terenskog istraživanja u Starom Petrovu Selu, potomak porodice Dubiel bavi se vinogradarstvom i obrađuje oko 120 000 *panjeva*.

navode mješovite brakove i sklapanje kumstva što je pospješilo integraciju ali i ubrzalo asimilaciju. Poljaci su se brzo pohrvatili, uglavnom zbog malobrojnosti i jednake religije, koju ističe i Drljača. Fragmenti poljske gastronomije zadržani su i danas: specifična jela koja pripremaju prema receptima prenesenim usmenim putem, posebice za godišnje običaje, značajna upotreba zelja, krumpira, tijesta, kiselost kao specifikum pri izradi jela. Poljske riječi zadržane su uglavnom samo u kuhinji. U odnosu na istraživanje Drljače, barem u nekim situacijama aktivira se kulturno pamćenje. Istraživanje pokazuje da se nacionalni identitet Poljaka u Slavoniji temelji na komunikacijskom pamćenju i prenošenju informacija o dolasku predaka, integraciji i doprinosu novoj sredini. U posljednje vrijeme potomci pokušavaju aktivirati kulturno pamćenje postavljajući spomenik i susrećući se s drugim potomcima Poljaka u drugim sredinama (Nora 2006), kao što je najava postavljanja spomen-ploče na poljskom jeziku na groblju na kojem su se zakapali Poljaci u selu Tisovcu, a 2014. u Novoj Gradiški održana je manifestacija kojom su predstavljeni tradicija, folklor i jezik Poljaka u Slavoniji. Novitet je da se malobrojne potomke poljskih doseljenika, koji nisu povezani u udruhu, povezuje s Poljacima iz Zagreba uz pomoć poljskih diplomatskih predstavnika u Hrvatskoj.

POLJACI U ZAGREBU

Kao što smo naveli u uvodnom poglavlju, Poljaci su u Zagreb doseljavali u različitim valovima. U drugoj polovini 20. stoljeća prevladavaju migrantice. Iako se u literaturi navodi da je većina Poljakinja Hrvate upoznala u Hrvatskoj, tijekom godišnjih odmora na Jadranskom moru,²⁴ tri od četiri naše kazivačice supruge su upoznale u Poljskoj kada su oni ondje boravili radi posla, dodatne edukacije ili turistički. Sve sugovornice iznimno su aktivne članice Poljske kulturne udruge “Mikołaj Kopernik” (u daljnjem tekstu: udruga). Sugovornice su fakultetski obrazovane (društveno-humanističkih smjerova), dvije su prije dolaska u Hrvatsku stekle doktorat znanosti. Dvije su u početku sa supruzima živjele u Poljskoj (kazivačici rođ. 1947. u Poljskoj su se rodila djeca), a jedna u Njemačkoj

²⁴ I kazivačice su ljubav i brakove navele kao najučestaliji razlog migracija tijekom socijalističkog razdoblja.

(ž, rođ. 1978.). Nakon nekoliko godina obitelji su odabrale nastavak života u Hrvatskoj zbog bolje ekonomske situacije (ž, rođ. 1947.), političkih promjena tijekom 1980-ih (ž, rođ. 1954.), suprugove “emotivne vezanosti za roditelje i Zagreb” (ž, rođ. 1978.). Nakon dolaska u Hrvatsku sve su bile nezaposlene, nakon toga radile su poslove ispod svoje kvalifikacije (prošle su proces socijalno silazne društvene pokretljivosti; Heršak 1998:43), no nakon nekog vremena (deset godina ž, rođ. 1947.; nekoliko godina ž, rođ. 1954.; ž, rođ. 1964.) pronašle su poslove u razini obrazovanja te postale jako uspješne u svojim strukama. Suвременa migrantica virtualno volontira u Poljskoj (ž, rođ. 1978.). Dvije kazivačice prije dolaska u Hrvatsku znale su hrvatski jezik, jedna ga je učila tu uz supruga i njegovu obitelj (ž, rođ. 1964.), a najmlađa ga tek uči. Sve unutar obitelji govore oba jezika, dvije djecu odgajaju bilingvalno.

3.1. Običaji i gastronomija

Na upit prakticiraju li unutar obitelji poljske običaje, kazivačice su govorile o pripremi specifičnih jela:

“... kad je Božić trudim se kuhati poljska jela... Ne idemo u crkvu kako se u Poljskoj tradicionalno ide (...) Nisam možda tipična domaćica, ne provodim cijele dane u kuhinji, ali generalno kada su blagdani, tada ta tradicija u našem domu oživljava. Njegujem tradiciju, ali na taj neki svjetski način... Takav je bio moj dom i takav je sada moj dom. Moj muž i ja se trudimo povezati te dvije tradicije ... da bi bila neka ravnoteža i to mi se sviđa” (ž, rođ. 1978.).

Sve tijekom važnijih godišnjih običaja nastoje pripremiti neki tipični poljski specijalitet koji su pripremale njihove obitelji u Poljskoj, to su: *bigos*, *barszcz*, šaran i bakalar za Badnjak, za Božić *babki* (kuglof), za Uskrs kolač *mazurki* (*mazurek*). Sve su vrlo detaljno objašnjavale pripremu jela. Sve sudjeluju na uskršnjem doručku koji organiziraju u udruzi. Tom prigodom svaka žena/obitelj donese neki poljski specijalitet. Za važnije životne običaje, rođendane i goste u svojim domovima često pripremaju poljsku hranu: “*barszcz* ... tu radim jako često jer [ga] jako volim... uvijek kao prezentacija ... *bigos* ... kupus s gljivama ... juha od kiselih krastavaca...” (ž, rođ. 1947.).

Sve su isticale razlike između poljske i hrvatske kuhinje. Kao osnovu poljske kuhinje navele su mnogo vrhnja, mesa i krumpira. Ručak se sastoji od dva slijeda, prvi je gusta juha (kao hrvatsko varivo, ali s mesom i vrhnjem), a drugi slijed najčešće meso i krumpir. Također su navele razlike u kiselenju kupusa (u Poljskoj se kiselj samo narezan, ne u glavicama), krastavce kisele samo sa soli itd. Jela koja pripremaju u Zagrebu su: *barszcz* (baršč, juha od cikle), *barszcz z uszkami* (baršč s mesnim okruglicama), *pierogi* (tijesto punjeno sirom), *kapuśniak* (juha od kiselog kupusa), *bigos*, *goląbki* (sa slatkim zeljem), *zupa szczawiowa* (juha od kiseličice) itd. U njihovim obiteljima jedu se poljska jela u kombinaciji s hrvatskim, a prema navici iz Poljske piju mnogo kompota. Najmlađa je osvijestila važnost poljske prehrane tek nakon iseljenja:

“Čini mi se da se trudim prenijeti sve ... kuhati poljska jela... u Poljskoj ... više [me] zanimalo upoznati druge kuhinje ... kada mi je svega toga ponestalo, odjednom sam shvatila kako ja to sve jako volim (...) Ne znam kako to objasniti, ali ako dugo ne živiš u svome kraju, počneš čeznuti za kuhinjom, za okusima, počinješ to drugačije poimati ... sama sam sebe uhvatila... da sam odjednom bila ‘A sad ću naučiti raditi *pieroge*’. To je tradicionalno jelo i napravila sam ga, a kad sam živjela u Poljskoj, nije mi se dalo...” (Ž, rođ. 1978.).

Poneku hranu kazivačice, ili njihovi supruzi, izrađuju prema obiteljskim receptima:

“Imala sam neke rukom od moje mame pisane recepte²⁵ ... Ja nisam nikakva kuharica [smijeh, op. a.] imam muža koji izvanredno kuha. Muž je odavde, ali sva poljska jela kuha i radi to izvanredno” (Ž, rođ. 1947.).

U udruzi razmjenjuju recepte s drugim Poljakinjama iz raznih dijelova Poljske. Sve nastoje svake godine, ili svake druge, posjetiti obitelj u Poljskoj. Budući da je riječ o visokoobrazovanim migranticama, često i

²⁵ Pojedine članice rukom pisane kuharice naslijedile su od mama i baka, no kazale su da neka jela danas ne mogu pripremiti jer su se u međuvremenu promijenili sastojci ili ih ne mogu nabaviti.

svoje poslovne obaveze vežu uz Poljsku. Pri povratku u Hrvatsku donose slatkiše: ptičje mlijeko, šljive u čokoladi i *krówki*.

3.2. Poljska kulturna udruga “Mikołaj Kopernik”

Poljska kulturna udruga “Mikołaj Kopernik” osnovana je u Zagrebu 16. veljače 1990. godine. Razloge osnivanja udruge opisala je bivša predsjednica i suosnivačica:

“Na početku... druženje zbog potrebe... ljudima koji su tu živjeli bio je otežan kontakt s Poljskom... Poljska [je] pripadala istočnom bloku... Jugoslavija je bila Zapad... blagostanje... kad Poljska je bila komunistička ... jako teško [je] bilo doći... ljudi koji su tu bili, osjetili su potrebu da se malo udruže” (ž, rođ. 1947.).

Udruga je vrlo aktivna, okuplja brojne Poljake i druge hrvatske građane koje zanima poljska kultura. Surađuje s drugim poljskim udrugama i pojedincima poljskog podrijetla u Hrvatskoj i inozemstvu. Broj članova varira od 100 do 150. Udruga organizira brojna događanja iznimno široke tematike: izložbe, predavanja stručnjaka iz Hrvatske i Poljske (o poljskim gradovima, kulturi, arhitekturi), *Poljske kulturne večeri*, koncerte i festivale, znanstvene konferencije. Organiziraju događanja uz poljske državne praznike (npr. donošenje poljskog Ustava 3. svibnja, Dan neovisnosti 11. studenoga) i godišnje običaje (Badnjak, uskrсни doručak), mise. Sudjeluju u događanjima na kojima se predstavljaju, npr., *Poljska jesen u Zagrebu*, *Dani nacionalnih manjina grada Zagreba* itd. Većina aktivnosti u udruzi bazira se na volonterskom radu, te su svjesni da im u tome mnogo pomaže visoko obrazovanje članova. Heterogenost aktivnosti vezana je uz različite interese članova udruge povezanih s obrazovanjem, razdobljem doseljenja, očekivanjima:

“Polonia... u starom shvaćanju dijaspore... taj pojam je za nas, suvremene Poljake, dosta onako, muči nas to. Jer nas se poistovjećuje s ljudima koji hodaju u narodnim nošnjama... veže uz crkvu, uz tradiciju... folklor... A mi... želimo da prikažemo poljsku kulturu... muziku... literaturu ... muzej plakata... [to] se ne zna... u našoj udruzi imamo... dva suprotna trenda. Jedan je ... ‘Nama je dovoljno, mi ćemo tu sjesti, malo pričati, malo kuhati ... iz ... Poljske’, a

drugi je ... ‘Dajte nam kino, ... kazalište, suvremenu umjetnost... slikarstvo’. Mi želimo što se tamo sada dešava...” (Ž, rođ. 1947.)

Iako se čini da je danas sve idealno i da su visokoobrazovane žene lako unijele poljsku kulturu i jezik u obitelji, to nije bilo tako. Jedan od ciljeva udruge bilo je učenje jezika. Škola je osnovana 1993.:

“... pala je ideja da učimo našu djecu poljski. Čudna ideja jer bi se činilo da od mame Poljakinje djeca moraju materinji jezik znati. Ništa od toga. Žene koje su tu došle, em pod utjecajem balkanskih muškarca, nisu smjele progovoriti poljski. Djeca ... to je bilo: ‘Nemoj, govori tako kako ja govorim’... nisu znala poljski, a žene ... su zaboravile” (Ž, rođ. 1947.).

Učenje jezika počelo je u udruzi gdje su dvije članice, profesorice, djecu i odrasle učile poljski jezik. Nakon petnaestak godina postigle su da se na sastancima udruge govori dvojezično. Godine 2005. škola je postala “Poljska dopunska škola pri Veleposlanstvu Republike Poljske u Zagrebu”. Danas se u Zagrebu poljski jezik može učiti od predškolskog uzrasta do studija.

Udruga izdaje časopis *Kopernik*,²⁶ te se sve više bavi i izdavaštvom. U prosincu 2013. u okviru udruge otvorena je knjižnica s oko 600 knjiga. Također je osnovana vokalna grupa “Wisła”, koja broji oko 15 članova. Imaju profesionalnog voditelja i izdali su CD s poljskim “narodnim pjesmama iz raznih dijelova Poljske” (Ž, rođ. 1964.). Grupa izvodi brojne prigodne pjesme (uskršnje, božićne, crkvene) na koncertima u Hrvatskoj i u inozemstvu.

3.3. Uloga tradicijske kulture u prezentaciji identiteta

Manjinske udruge u Hrvatskoj (i u svijetu), često se predstavljaju na scenskim nastupima koji uključuju folklor – plesove, glazbala, pjesme i dakako narodne nošnje. No, očekuje li se to od njih? Odabiru li to oni sami i

²⁶ Časopis je dvojezičan, dostupan na poveznici: <http://kopernik.hr/biuletyny/?lang=hr>. Osim što je tematski (o poljskim intelektualcima, blagdanima, događanjima itd.), donosi brojne informacije o aktivnostima koje organizira udruga.

je li to njihova kultura koju su prakticirali u zemlji rođenja prije preseljenja? Kazivačice su rođene, odrasle i školovale se u poljskim gradovima (mnogo većima od Zagreba). Najstarija kazivačica kazala je:

“Ja narodne nošnje... nikad u životu... u biti nisam uživo vidjela [u Poljskoj, op. a.]... nisam znala, ja sam naučila tu... taj identitet. Ta tradicija sekundarno nekako djeluje na nas, jer imamo osjećaj da naša djeca bi trebala znati kako je u Poljskoj... ove neke tradicionalne stvari. Da sam u Poljskoj, moja djeca ne bi znala kao izgleda narodna nošnja. Sad znaju, kada smo tu. Znači to je nekakva intenzifikacija tradicije upravo zbog toga da smo vani”. (ž, rođ. 1947.).

Međutim, od manjinskih udruga očekuje se njegovanje tradicijske kulture i njezina promocija na brojnim događanjima koje imaju takav predznak (npr. “Tradicija koja nas spaja”). Udruga njeguje tradicijsku kulturu i s njom se prezentira. Prije nekoliko godina članice su pred uskršno razdoblje, Cvjetnu nedjelju, u udruzi organizirale izradu *palemki* (uskršnjih palmi) od suhog i obojenoga poljskog cvijeća, biljaka i cicamaca:

“Ove palme u životu nisam radila, sad radim i čak učim druge kako se rade. Naučila sam (...) imali smo baš u Petrovom Selu, imali smo u školi, i obično i za naše članove isto tako radimo. To je jedan jako veliki interes, stvarno. Svi jako to vole” (ž, rođ. 1947.).

Sve kazivačice sudjelovale su na radionicama uz ponekog supruga i/ili djetete. Jedna sugovornica o radionici kazala je:

“Prvi put u životu sam izrađivala uskršnje palme... u Poljskoj se one obično kupuju ... Tko to uopće zna napraviti? Tamo na selu ili u nekim regijama gdje se održala ta seljačka kultura... ali kod mene doma ne. Ne sjećam se da ih je itko radio, tako da sam ih naučila praviti ovdje u Zagrebu. Lijepo je kad su blagdani, možeš doći [u udругu, op. a.], družiti se i upoznati dosta ljudi”. (ž, rođ. 1978.).

Istražujući metodom sudjelovanja s promatranjem na manifestacijama gdje se promatrala prezentacija Poljske kulturne udruge “Mikołaj Kopernik”, u kontekstu prikaza obilježavanja Uskrsa i Božića Hrvata i raznih manjinskih zajednica na manifestacijama “Tradicija koja nas spaja”

(travanj i prosinac 2016.) te “Ususret Uskrsu” (travanj 2017.),²⁷ sve su se zajednice predstavljale s elementima tradicijske kulture: scenskim nastupima pjevačkih zborova i glazbenih sastava, odjeveni u narodne nošnje. Djeca poljskog podrijetla i članice zbora “Wisła” bili su odjeveni u poljske narodne nošnje, izvodili su tradicijske prigodne poljske pjesme, u kutku koji je bio namijenjen za njihovu prezentaciju tijekom manifestacije “Ususret Uskrsu” posjetitelji su mogli izrađivati palme od donesenog materijala i uzeti ih kući, ili kupiti gotove po simboličnoj cijeni. Oko stola je bilo mnoštvo posjetitelja svih uzrasta, veselo su slagali svoje palmice razgovarajući na hrvatskom jeziku, a nekoliko Poljakinja im je pomagalo izrađivati ih. Uz propagandne tiskane materijale o djelatnostima udruge dajući dodatne informacije stajala je djevojka u poljskoj narodnoj nošnji. Udruga je revitalizirala još neke poljske običaje, npr. *Noc Świętojańska* (Noć svetog Ivana) kada se daruje vodu, te *Majówka*, izlet u prirodu, na što posebno odlaze djeca iz poljske škole.

Niti jedna suvremena visokoobrazovana migrantica, podijetlom iz urbanih sredina, ove običaje nije prakticirala u Poljskoj. Istraživanje pokazuje da je u prezentaciji poljskoga manjinskog/iseljeničkog identiteta u Hrvatskoj, važna tradicijska kultura, koja se u današnjoj Poljskoj prakticira i povezuje za ruralne prostore. Tek u Zagrebu migrantice je uče i prenose na svoje potomke, druge sugrađane, smatrajući je važnim markerom poljskog identiteta. Većina njih svjesna je da je poljski identitet osvijestila tek iselivši, a svakako je na njega utjecalo sudjelovanje u radu udruge: “Čini mi se da, kad se živi u Poljskoj, da se ne misli njegovati li ih... Ovdje ako gledam nešto vezano za poljsku kulturu, poimam to ‘O, kako dobro’.” (ž, rođ. 1978.).

3.4. Integracija i identiteti

Sve kazivačice dobro se osjećaju u Hrvatskoj i Zagrebu. Hrvatske građane smatraju srdačnim i ni jedna nije imala negativnih iskustva kao strankinja. Sve smatraju da Hrvati “lako prihvaćaju u društvo” (ž, rođ. 1964.). Kazivačice u Zagrebu žive od oko 40 godina do manje od

²⁷ Više na: <http://www.ns-dubrava.hr/category/nsd/tradicije/tradicija-koja-nas-spaja/> (pristup 2. 3. 2018.).

godine dana. One koje desetljećima žive u Zagrebu, kazale su da su dobro prihvaćene i da se smatraju integriranim. Kazivačica koja se posljednja doselila, prije manje od godinu dana, detaljnije je iznijela svoje iskustvo na sljedeće pitanje: Kako ljudi reagiraju kada im kažeš da si Poljakinja?

“Gdje god da odem ljudi žele sa mnom razgovarati ... pretežito su to pitanja: ‘Kako dugo tu živim?’, često hvale moj hrvatski, što je simpatično iako ga ne znam. Simpatične su i njihove reakcije ... jer mi se miješaju poljske i hrvatske riječi” (ž, rođ. 1978.).

Sve kazivačice, osim najmlađe, kazale su da se u Zagrebu osjećaju kao kod kuće, da danas u Poljsku odlaze u goste (članovima obitelji), turistički ili poslovno. Ni jedna se ne bi trajno vratila u Poljsku. Osim što ih za Zagreb i Hrvatsku vezuju obitelji (supruzi i djeca), ovdje imaju prijatelje i poznanike, posao, kako kažu “sada sam tu” (ž, rođ. 1964.). Paralelno, sve se osjećaju Poljakinjama i tako se izjašnjavaju na popisima stanovništva. Jedna je pojasnila:

“Jednostavno zato jer sam se rodila u Poljskoj. Iako sam manji dio života provela u Poljskoj, osjećam se Poljakinjom, bez ijedne sumnje. (...) Za mene, odlazak u Poljsku u ovom bi trenutku bio kao da idem u stranu zemlju. (...) Poljska... to nije za mene strana zemlja, to je, iako će patetično zvučati, moja domovina. Znači, nisu ravnopravni [poljski i hrvatski identitet, op. a.] ... poljski mi je bliži”. (ž, rođ. 1947.).

Kao i u ovom oprečnom kazivanju, da Poljska za nju i jest i nije strana zemlja, i druge dvije kazivačice kazale su da smatraju da imaju dva identiteta i da ih oba obogaćuju: “jedan prirodan koji sam stekla rodivši se u Poljskoj, a drugi tu (...) Malo sam u jednom, malo u drugom” (ž, rođ. 1954.); “paralelno sam jedno i drugo...” (ž, rođ. 1964.).

Sve vole živjeti u Zagrebu i ni jedna ne bi živjela nigdje drugdje, jedna je pojasnila: “imam emocionalni odnos prema ovome mjestu... kada sam prvi put vidjela Zagreb, odmah sam se osjećala kao doma...” (ž, rođ. 1978.).

Sve su otvoreno navodile razlike između Poljaka i Hrvata: Hrvati su opušteniji i radosniji, sve ide polako, kasne, previše popuštaju djeci...

Poljaci su pesimističniji, brinu se i žale, točni su (ne kasne), više rade... Sve su kazale da su mnogo učile dolaskom u Hrvatsku, nastojale se uklopiti u novo društvo, dobro naučiti jezik, a najmlađa to upravo radi:

“Ljudi su ... jako dragi i ne osjećam kao ‘Ajme, muka što još moram toliko toga naučiti’, nego baš suprotno, imam želje i volje ... trudim se ... Čini se da je tu neka otvorenost” (ž, rođ. 1978.).

Ovo istraživanje pokazuje da se suvremene visokoobrazovane migrantice trude integrirati u društvo useljenja, odnosno da su to uspjele. Iako se osjećaju i izjašnjavaju kao Poljakinje, u njihovim svakodnevnim životima vidimo prakticiranje obiju kultura i obaju jezika te stvaranje hibridnih identiteta. No iako su integrirane, važno im je biti upoznate sa suvremenom poljskom kulturom i događanjima.

ZAKLJUČAK: POLJACI U HRVATSKOJ: OD ‘STARE’ DIJASPORE DO SUVREMENIH MIGRANATA

Iako su Poljaci u Hrvatskoj pripadnici jedne nacionalne manjine, istraživanje pokazuje da je riječ o izrazito heterogenoj zajednici zbog: razdoblja doseljavanja (od 19. stoljeća do danas), tipova i uzroka migracija (ekonomski migranti, bračna migracija), obrazovanja i zanimanja (od zemljoradnika i nadničara do doktorica znanosti) itd. Tijekom života na hrvatskom prostoru (danas žive u svim županijama i gradu Zagrebu) na očuvanje, prakticiranje i prenošenje/prezentiranje njihova identiteta utjecali su brojni faktori. Za potrebe ovoga rada provedena su empirijska terenska istraživanja kvalitativnom metodologijom. Multilokalno istraživanje provedeno je u slavonskim selima (Staro Petrovo Selo, Kaniža, Vrbova) i u Zagrebu. Iz Slavonije su intervjuirani potomci prvog vala doseljenika (‘stara’ dijaspora), a iz Zagreba pripadnice drugog vala doseljenika, suvremene migrantice, aktivne članice Poljske kulturne udruge “Mikołaj Kopernik”. Najvažniji spoznajni rezultat u ovom radu odnosi se na ulogu i značenje vremenske (‘stara’ – ‘nova’ migracija) i sociokulturne (ruralni – urbani ambijent) dimenzije prijenosa, očuvanja i socijalne konstrukcije nacionalnog identiteta malobrojne nacionalne zajednice, podosta udaljene od zemlje matice. Na prostoru Slavonije, kazivači, unuci i praunuci doseljenika jesu asimilirani i na popisima stanovništva izjašnjavaju se kao

Hrvati. Istraživanje pokazuje da je njihov poljski identitet u izumiranju, ostalo je samo sjećanje na njega vidljivo kroz obiteljske uspomene na pretke i kroz prepoznavanje u najužoj primarnosocijalizacijskoj mreži (kumovi, rođaci, susjedi). Komunikacijsko pamćenje pokazuje da je kazivačima najvažnije sjećanje na podrijetlo, dolazak predaka i njihov doprinos razvoju gospodarstva. I u ovom istraživanju potvrđuje se da su oblici funkcionalne integracije (rad, razmjena, susjedski odnosi i sl.) lakše savladivi i manje problematični od vrijednosne sfere i kulturoloških razlika (jezik, običaji i sl.) ili onoga što sve uključuje normativna integracija. Katolička vjera najviše je olakšala njihovo uključivanje u novu sredinu, ali i pridonijela asimilaciji. Navedeno potvrđuje laku i brzu ekonomsku, društvenu, kulturnu i religijsku integraciju Poljaka u Slavoniji. Za razliku od ‘stare’ migracije i ruralnog ambijenta, situacija u Zagrebu (‘nova’, tj. suvremena migracija) jest drugačija. Visokoobrazovane Poljakinje u Zagreb su preselile nakon završetka školovanja nakon udaje za Hrvate. Iako su sve prošle proces socijalno silazne društvene pokretljivosti, na početku bile nezaposlene ili radile poslove ispod razine školovanja, tijekom godina i desetljeća boravka ekonomski su se i društveno integrirale. U svojim obiteljima neguju oba identiteta, supruge i djecu naučile su poljski jezik. I dok su asimilaciji Poljaka u Slavoniji pridonijeli mješoviti brakovi i drugi oblici socijalne interakcije s većinskim etničkim Hrvatima i drugim stanovnicima ovog prostora, nemogućnost učenja jezika, nepostojanje udruženja te u konačnici malobrojnost, Poljakinje u Zagrebu, također u etnički miješanim brakovima i brojnim socijalnim interakcijama s drugim hrvatskim građanima, sudjelovale su u osnivanju Poljske kulturne udruge “M. Kopernik”. Potaknule su poljsku školu, izdavaštvo, knjižnicu, brojna događanja o suvremenoj poljskoj kulturi, znanosti itd. Poljaci u Zagrebu organizirani su, povezani sa zemljom maticom Poljskom i imaju snažan osjećaj pripadnosti poljskoj naciji. Udruga je u suradnji s poljskim konzulatom i veleposlanstvom u nekoliko navrata uspostavljala kontakte s ciljem povezivanja Poljaka u Hrvatskoj, između ostalog i potomke doseljenika u istraživanim slavonskim selima. Upravo njihovi povremeni posjeti pokušaji su oživljavanja poljskog identiteta asimiliranih potomaka doseljenika. Uspoređujući istraživanje Poljaka u Slavoniji (Drljača 1977), situacija se promijenila, utoliko što je poljski identitet tijekom ovih četrdeset godina kod potomaka migranata gotovo nestao. Od svoje

poljske kulture zadržali su samo pojedina tradicijska jela. Suprotno tomu, kazivačice iz Zagreba podrijetlom su iz gradskih obitelji, tijekom života u Poljskoj nisu prakticirale tradicijsku kulturu i običaje, a još manje su znale o narodnim nošnjama i folkloru. Tek boravkom u Hrvatskoj uče poljsku tradicijsku kulturu, prenose je kroz aktivnosti udruge i njome promoviraju poljski manjinski identitet. U odnosu na nedavno istraživanje u Zagrebu (Kale 2015), vidimo da se aktivnostima Poljaka u udruzi, poljska nacionalna pripadnost intenzivira te afirmira i izvan poljske zajednice, što pridonosi jačanju poljskoga nacionalnog identiteta u Hrvatskoj. Istraživanje pokazuje da je kod istraživanja identiteta i integracije manjinskih zajednica važno primjenjivati kvalitativnu metodologiju i etnografiju pojedinačnoga koja upućuje na veliku heterogenost njezinih pripadnika i pripadnica. Budući da rad prikazuje visokoobrazovane migrantice, koje su u braku s visokoobrazovanim hrvatskim građanima, ova poljska udruga osim što okuplja i predstavlja poljsku nacionalnu manjinu u Zagrebu, na brojne načine promiče veze između Poljske i Hrvatske. Kroz ovaj uvid u prenošenje, učenje i promoviranje poljske kulture i identiteta vidimo veliku ulogu suvremenih migrantica, koje su jako dobro integrirane u hrvatsko društvo te da su, iako se izjašnjavaju kao Poljakinje, svjesne da njihov identitet sadrži poljske i hrvatske elemente. U suvremenom transnacionalnom društvu, odgajajući djecu u bilingvalnim obiteljima (pohađaju poljsku školu), u kontekstu Europske unije gdje se brišu granice ovakve migrantske prakse imaju veliku ulogu u budućim međunarodnim suradnjama: kulturnim, gospodarskim i znanstvenim.

ZAHVALA

Najsrdačnije zahvaljujemo dr. sc. Barbari Kryžan-Stanojević, izv. prof. u miru, doc. dr. sc. Magdalení Najbar Agičić i prof. dr. sc. Damiru Agičiću na iščitavanju rada i dragocjenim sugestijama.

LITERATURA

- ABERCROMBIE, Nicholas, Stephen HILL i Bryan S. TURNER. 2008. *Rječnik sociologije*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
- ABU-LUGHOD, Lila. 1991. "Writing Against Culture". U *Recapturing Anthropology. Working in the Present*, ur. Richard G. Fox. New York: School of American Research Press, 137–162.
- AGIČIĆ, Damir. 1999. "Kratka povijest Poljske Michala Tymovskog i hrvatsko-poljski odnosi u povijesnoj perspektivi". U Michal TYMOVSKI, *Kratka povijest Poljske*. Zagreb: Matica hrvatska, 200–211.
- AGIČIĆ, Damir, ur. 2003a. *Hrvati i Poljaci – narodi daleki i bliski*. Zagreb: Hrvatski nacionalni odbor za povijesne znanosti i FF press.
- AGIČIĆ, Damir. 2003b. "Odjeci Siječanjskog ustanka 1863. godine u Narodnim novinama i Pozoru". U *Zbornik Mire Kolar-Dimitrijević: zbornik radova povodom 70. rođendana*, ur. Damir Agičić. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za povijest, 199–205.
- ASMAN, Alaida. 2011. *Duga senka prošlosti. Kultura sećanja i politika povesti*. Beograd: Biblioteka xx vek.
- ASSMANN, Jan. 2006. "Kultura sjećanja". U *Kultura pamćenja i historija*, prir. Maja Brkljačić i Sandra Prlenda. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 45–78.
- BART, Fredrik, ur. 1969. *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Cultural Difference*. Boston: Little Brown & Co.
- BOSTO, Sulejman. 2007. "Teorije sjećanja: motivi, pretpostavke, kontekst". U *Kultura sjećanja. Povijesni lomovi i svladavanje prošlosti: 1918*, ur. Tihomir Cipek i Olivera Milosavljević. Zagreb: Disput, 27–43.
- BOSWELL, Christina i Andrew GEDDES. 2011. *Migration and Mobility in the European Union*. Basingstoke – New York: Palgrave Macmillan.
- BRETTELL, Caroline. 2003. *Anthropology and Migration. Essays on Transnationalism, Ethnicity and Identity*. Walnut Creek, Calif.: Altamira Press.
- BRETTELL, Caroline i James Frank HOLLIFIELD. 2000. *Migration Theory: Talking Across the Disciplines*. New York – London: Routledge.
- COHEN, Antony, P. 1978. *The Symbolic Construction of Community*. London: Tavistock.
- CONNERTON, Paul. 2004. *Kako se društva sjećaju*. Zagreb: Izdanja Antibarbarus.
- DRLJAČA, Dušan. 1963. "Etnološki pogled na poljska i jugoslovenska ispitivanja posleratnih migracija". *Etnološki pregled*, Vol. 5:81–91.
- DRLJAČA, Dušan. 1977. "Poljaci u Hrvatskoj". *Etnološki pregled*, Vol. 14:93–102.
- DRLJAČA, Dušan. 1985. *Kolonizacija i život Poljaka u jugoslovenskim zemljama od kraja 19. do polovine 20. veka*. Beograd: SANU, Etnografski institut.

- FAIST, Thomas. 2000. *The Volume and Dynamics of International Migration and transnational Social Spaces*. Oxford: Clarendon Press.
- GILLIS, John R. 2006. "Pamćenje i identitet: povijest jednog odnosa". U *Kultura pamćenja i historija*, prir. Maja Brkljačić i Sandra Prlenda. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 169–191.
- GRBIĆ, Jadranka. 1998. "New and old minorities. The case of Croatia". U *One thousand years of coexistence in the Carpathian basin. The reflection of the coexistence of the nations in the Danube basin in their national tradition*. Békéscsába-Debrecen: Hungarian Ethnographical Society, 270–280.
- GRBIĆ, Jadranka. 2006. "Hrvatska dijaspora i iseljeništvo". U *Narodne nošnje Hrvata u svijetu, tradicijsko odijevanje Hrvata izvan Republike Hrvatske*, ur. Josip Forjan. Zagreb: Posudionica i radionica narodnih nošnji, 4–27.
- GRBIĆ, Jadranka. 2014. *Multipliciranje zavičaja i domovina. Hrvatska dijaspora: kronologija, destinacije i identitet*. Zagreb: Filozofski fakultet, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju.
- HALL, Stuart. 1996. "Introduction: who needs identity?". U *Questions of Cultural Identity*, ur. Stuart Hall i Paul Du Gay. London: Sage Publications, 1–17.
- HERŠAK, Emil, ur. 1998. *Leksikon migracijskoga i etničkoga nazivlja*. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti.
- HOLZER, Jerzy. 2002. *Komunizam u Europi: povijest pokreta i sustava vlasti*. Zagreb: Srednja Europa.
- JANJETOVIĆ, Zoran. 2005. *Deca careva, pastorčad kraljeva: nacionalne manjine u Jugoslaviji 1918-1941*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije.
- JANJIĆ, Dušan. 2010. "Nove nacionalne manjine i demokratska manjinska politika". U *Nacionalne manjine kao faktor stabilnosti u međunarodnim odnosima Hrvatske i Srbije*, ur. Dragutin Babić i Drago Župarić-Iljić. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti, 209–218.
- KALE, Slaven. 2013. "Hrvatsko-poljske veze 1863.-2013. Sto pedeset godina prijateljstva i suradnje". Predavanje na tibini Grada Zagreba, 5. lipnja 2013. <http://www.historiografija.hr/news.php?id=499>
- KALE, Slaven. 2015. "Poljska manjina u Hrvatskoj 1945.-2015.". U *Nacionalne manjine u Hrvatskoj i Hrvati kao manjina – europski izazovi*, ur. Ljiljana Dobrovšak i Ivana Žebec Šilj. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 215–228.
- KUVAČIĆ, Ivan. 2004. *Uvod u sociologiju*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- MARCUS, George E. 1995. "Ethnography in/of the World System: The Emergence of Multi-Sited Ethnography". *Annual Review of Anthropology*, Vol. 24:95–117. DOI: <https://doi.org/10.1146/annurev.an.24.100195.000523>

- NORA, Pierre 2006. "Između pamćenja i historije". U *Kultura pamćenja i historija*, prir. Maja Brkljačić i Sandra Prlenda. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 23–43.
- PAREKH, Bhikhu. 2008. *Nova politika identiteta*. Zagreb: Politička kultura.
- PENNINX, Rinus i Blanca GARCÉS-MASCAREÑAS. 2016. "The Concept of Integration as an Analytical Tool and as a Policy Concept". U *Integration Processes and Policies in Europe: Contexts, Levels and Actors*, ur. Blanca Garcés-Mascareñas i Rinus Penninx. Cham: Springer Open, 11–30. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-319-21674-4_2
- POTKONJAK, Sanja. 2014. *Teren za etnologue početnike*. Zagreb: Hrvatsko etnološko društvo i Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. <http://www.hrvatskoetnologodrustvo.hr/wp-content/uploads/2014/11/Sanja-Potkonjak-Teren-za-etnologue-pocetnike.pdf>
- PUSIĆ, Eugen. 1995. "Identitet-diverzitet-kapacitet". *Erasmus*, Vol. 11:2–10.
- RAJKOVIĆ IVETA, Marijeta. 2015. "Women and Migrations in Croatia From Marginal Subjects – 'White Widows' – to Contemporary Migrants into the EU". *Ethnologia Balkanica. Journal for Southeast European Anthropology*, Vol. 18:67–84.
- ŽIVKOVIĆ, Ilija, Željka ŠPORER i Duško SEKULIĆ. 1995. *Asimilacija i identitet. Studija o hrvatskom iseljeništvu u SAD i Kanadi*. Zagreb: Školska knjiga.

IZVORI

- "Galicija". *Enciklopedija.hr*. <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=21072> (pristup 5. 7. 2018.).
- Popis stanovništva 1991., Dokumentacija 881*. Zagreb: Državni zavod za statistiku, 1992.
- Popis stanovništva 1991., Dokumentacija 889*. Zagreb: Državni zavod za statistiku, 1996.
- Popis stanovništva 2001.*, Zagreb: Državni zavod za statistiku, 2002.
- Popis stanovništva 2011.*, Zagreb: Državni zavod za statistiku, 2013.
- Poljsko kulturno društvo 'Mikołaj Kopernik', Zagreb. <http://kopernik.hr/>; <http://www.ptk-zagreb.hr/>
- Raport o sytuacji Polonii i Polaków za granicą 2012. [Izvēšće o situaciji Polonije i Poljaka u inozemstvu]*. 2013. Zespół pracowników Departamentu Współpracy z Polonią i Polakami za Granicą MSZ. Warszawa: Ministerstwo Spraw Zagranicznych. http://www.msz.gov.pl/pl/polityka_zagraniczna/polonia/raport_o_sytuacji_polonii_i_polakow_z_granica/
- Stanovništvo prema materinjem jeziku po gradovima/općinama, Popis 2011., www.dzs.hr
- Stanovništvo prema mjestu rođenja, spolu i narodnosti prema županijama, Popis 2011., www.dzs.hr
- Stanovništvo prema narodnosti po gradovima/općinama, Popis 2011., www.dzs.hr

Marijeta Rajković Iveta
Dragutin Babić

POLES' IDENTITIES IN CROATIA: FROM MEMBERS OF 'OLD' ETHNIC MINORITIES TO CONTEMPORARY MIGRANTS

Although Poles in Croatia have the status of ethnic minority and make up a community, field research based on qualitative methodology, which was conducted in Zagreb and Slavonia, has shown that this is quite a heterogeneous community due to different periods of immigration, types of and causes for immigration, levels of education and occupations (ranging from farmers and hired hands to women PhD holders). On the one hand, the descendants of Polish immigrants who arrived in Slavonia towards the end of the 19th century have been assimilated. It is important to them that their ancestry, their ancestors' arrival and contribution to recipient society, are remembered in communication and cultural memory. On the other hand, during the second half of the 20th century mostly highly educated Polish women immigrated to Zagreb in order to marry Croats. In these families both identities are maintained and the Polish women are very active in the Polish Cultural Association where they have set up a school, publishing activities, a library and have organized numerous events in the contemporary Polish culture. They are maintaining their Polish identity in Zagreb, learning about Polish traditions and culture and teaching about it. These contemporary migrants promote the links between Poland and Croatia in various ways.

Keywords: Poles, ethnic minorities, Zagreb, Slavonia, identity, assimilation, contemporary migrant women

POLACY W CHORWACJI: OD CZŁONKÓW „STAREJ” MNIEJSZOŚCI DO WSPÓŁCZESNYCH MIGRANTÓW

Choć Polacy są w Chorwacji członkami mniejszości narodowej, badania pokazują, że stanowią wspólnotę bardzo heterogenną biorąc pod uwagę okres osiedlenia (od XIX wieku do dziś), typy i przyczyny migracji (migranci ekonomiczni, migracja małżeńska), wykształcenie i zawód (od rolników do doktorów nauk) itd. Multilokalne badania empiryczne przeprowadzone zostały metodą kwantytatywną. Potomkowie osiedleńców w Sławonii (Staro Petrovo Selo, Kaniža, Vrbova), którzy przybyli pod koniec XIX wieku są dziś zasymilowani. Dla nich ważna jest świadomość o pochodzeniu, wspomnienia o osiedleniu się ich przodków i wkład do rozwoju społeczności przyjmującej co przekazują poprzez pamięć kulturalną i komunikacyjną. W życiu codziennym zachowały się zwyczaje

związane z przygotowaniem posiłków. Z drugiej strony, w Zagrzebiu w drugiej połowie XX wieku osiedlały się przede wszystkim wykształcone Polki w rezultacie małżeństw z obywatelami Chorwacji. Założyły Polskie Towarzystwo Kulturalne „Mikołaj Kopernik”. W jego ramach uruchomiły polską szkołę, działalność wydawniczą, bibliotekę, a organizują też liczne imprezy poświęcone tradycji i współczesnej kulturze polskiej. W czasie pobytu w Zagrzebiu świadome są swojej tożsamości, uczą o polskich tradycjach (których nie praktykowały w Polsce) i przekazują je. Praca ukazuje na wielkie znaczenie czasowego („stara”–„nova” migracja) i socjokulturowego wymiaru przekazu, zachowania i konstrukcji społecznej tożsamości narodowej tej małej wspólnoty mniejszościowej. Poprzez wgląd w przekazywanie, uczenie i promocje polskiej kultury i tożsamości zauważamy znaczącą rolę migrantek, które są bardzo dobrze zintegrowane w społeczeństwo chorwackie, określają się jako Polki i świadome są, że ich tożsamość zawiera i polskie i chorwackie elementy. We współczesnym społeczeństwie transnarodowym w kontekście Unii Europejskiej, takie praktyki migracyjne odgrywają znaczącą rolę w przyszłej współpracy międzynarodowej.

Słowa kluczowe: Polacy, mniejszości narodowe, Zagrzeb, Slawonia, tożsamość, integracja, asymilacja, migrantki

Articles published in this journal are Open Access and can be distributed under the terms and conditions of the Creative Commons license Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)